

THE TYPES OF VISUAL ARTS

Mamatkulov Shukhrat Nazarovich

Associate Professor V.B.

(e-mail: sh.mamatqulov@tersu.uz)

(phone number: +99891 587 00 64).

Abstract

In this article, the general concepts of visual art types are covered with a summary of the rules and history of origin.

Keywords: Monumental painting, Miniature painting, mahogany, patterns, friezes.

TASVIRIY SAN'AT TURLARI

Mamatqulov Shuxrat Nazarovich

dotsent v.b.

(e-mail: sh.mamatqulov@tersu.uz)

(telefon raqam: +99891 587 00 64).

Annotatsiya:

Mazkur maqolada, Tasviriy san'at turlari haqida bo'lib umumiy tushunchalar qoidalar va kelib chiqish tarixi haqida qisqacha mazmunda yoritilgan

Kalit so'zlar: Monumental rangtasvir, Miniatyura rangtasviri, maxobatli, naqshlar, frizlar, upakovkalar

Rangtasvir deb tekis yuzada turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Unga asosan bo'yoqlar - moyli bo'yoq, akvarel, guash, tempera shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash xarakterlidir.

Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, karton, devor, oyna, yog'och kabi tekis yuzalarga ishlanadi. Rangtasvir asosini rasm tashkil etadi. Har qanday rangtasvir ishda avval uni rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, yorug'soya, rang asosiy o'rinni egallaydi. Rangtasvir asarlari bajarilishi texnikasi jihatdan turli-tuman bo'ladi. Ular moybo'yoq, tempera, freska, mozaika, vitraj, akvarel, guash, pastel hisoblanadilar. Rangtasvirning quyidagi turlari mavjud: 1. Dastgohli rangtasvir. 2. Monumental

rangtasvir. 3. Miniatyura rangtasviri. 4. Dekorativ rangtasvir. 5. Teatrdekorativ rangtasviri.

Dastgohli rangtasvir deganda rassomlarning maxsus asbob-dastgoh (molbert) yordamida ishlaydigan suvratlari tushuniladi. Dastgohli rangtasvir asarlari uncha katta bo'lmagan o'lchovda yuqorida qayd qilib o'tilganidek mato, karton, oyna, faner kabi tekis yuzali materiallarga moybo'yoq, akvarel, guash, tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi. Bunda ko'pincha moybo'yoq qo'llaniladi.

Monumental rangtasvir atamasi monumental (maxobatli), ya'ni katta o'lchovdagi, rangtasvir ma'nosini anglatadi va u ko'pincha binolarning ichki va tashqi devorlariga tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi. Monumental rangtasvir asarlarining freska, mozaika, vitraj, panno kabi turlari mavjud. Freskalar asosan bino devorlariga, pannolar esa matolarga bo'yoqlar bilan ishlanadi. Mozaika- turli tabiiy va tashlandiq materiallar-rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi. Vitraj esa binolarning derazalari, eshiklari, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko'rinadi.

Miniatyura (mo''jaz) rangtasviri deganda bejirim, juda kichik, jaji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniatyura rangtasviri o'rta asrlarda kitob bezagi bilan bog'liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarxal xarf, illyustratsiyalardan iborat bo'lgan. Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movaraunnahrda katta shuhrat qozondi. Hozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki quticha, nosqovoq kabilarni bezatishda ham qo'llanilmoqda. Shuningdek, u katta bo'lmagan o'lchovda mustaqil san'at asari sifatida ham tayyorlanmoqda.

Dekorativ rangtasvir asarlari mustaqil amaliy ahamiyat kasb etib, u binolarni ichki va tashqi devorlarni bezatishda qo'llaniladi. Ular panno shaklida shuningdek, quticha, padnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo'l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar, namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ rangtasvirga kiradi.

Teatr bezagi o'z ichiga spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, butaforlar bilan bog'liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabin tomonidan keng va chuqurroq anglab etishga yordam beradi. Bu bezaklarda rassomlar sahnadagi yorug'lantirish va ranglarni xisobga olib tasvirilaydilar. Spektakl bezaklari voqea sodir bo'layotgan joy, davr, muxit yuzasidan tomoshabin tasavvurlarini kuchaytiradi, uni idrok etishni osonlashtiradi va faollashtiradi.

Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida akademik rangtasvir iborasi ham ishlatiladi. Akademik rangtasvir asosan o'quv jarayonida foydalaniladigan ko'rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi.

Xaykaltaroshlik rangtasvir kabi hayotiy voqea va xodisalarni turli uslub va tasvirlash texnikasi va materiallar yordamida ifodalaydi. Xaykaltaroshlikda tosh, metal, gips, yog'och, vosk (mo'm), sim kabi materiallar keng qo'llaniladi. Xaykaltaroshlik asarlari kesish, yopishtirish, ulash va o'yish, quyish orqali bajariladi.

Xaykallarni ikki turi mavjud bo'lib, birinchisi to'liq yumaloq haykallar ikkinchisi relefli haykallardir. Yumaloq haykallarni har tomondan ko'rishi mumkin bo'lsa, relefni faqat bir tomondan, ya'ni oldindan ko'riladi. Releflar tekislik ustiga ishlanib, qisman bo'rtib chiqqan bo'ladi

Reliefni ikki xili bo'ladi: 1. Barelefda tasvirning qalinligi yarmidan kam bo'rtib chiqqan bo'ladi. 2. Gorelefda esa tasvir uning qalinligining yarmidan ko'prog'i bo'rtib chiqqan bo'ladi.

Xaykaltaroshlikda ma'lum miqdorda rang ham qo'llaniladi. So'nggi yillarda mo'm (vosk) haykallar ishlay boshlandi. Bunda rangli mo'mlardan to'liq foydalanilmoqda. Xaykallar shakl va mazmun jihatdan realistik, dekorativ va abstrakt yo'nalishlarda bo'ladi.

Realistik haykallarda odam, xayvon va boshqalar haqiqiy ko'rinishda tasvirlansa, dekorativ haykallarda ular stilizatsiyalashgan, ya'ni shakl, o'lchov, proporsiya va boshqa jihatdan ma'lum miqdorda o'zgartirilib ifodalanadi. Abstrakt haykallarda tasirlanuvchilar shakl, mazmun, o'lchov va boshqa jihatlardan movxumlashtirilgan holda tasvirlanadi.

Xaykaltaroshlar o'z faoliyatlarida quyidagi asboblardan foydalanadilar: maxsus dastgoh, bolg'a, stek, bolta, tsirkul, iskana v.b. Iskanalarning to'g'ri burchakli, uchburchakli, trapetsiya burchakli, yoysimon chuqur shakl beruvchi turlari bo'ladi. Shuningdek, haykal loyi ustidagi ortitsia qismini tortib olish uchun qattiq simdan tayyorlangan doira, ellips, uchburchak, to'rtburchak, trapetsiya shaklidagi sidirg'ichlar qo'llaniladi. Shuni ham qayd qilish lozimki, iskanalar turli o'lchovda, tuzilishda va shaklda bo'ladi

Xaykaltaroshlikning dastgohli, monumental, yodgorlik (me'morial), dekorativ va monumental-dekorativ turlari mavjud. Dastgohli xaykaltaroshlik iborasi haykallarni maxsus asbob (dastgoh)ga o'rnatib ishlanganligidan kelib chiqqan. Bunday haykallar mustaqil amaliy ahamiyat kasb, ular jamoat binolari va uy-joylarning ichki qismi, shuningdek, istiroxat bog'lari, muzey va ko'rgazma zallari uchun mo'ljallab yaratiladi.

Dastgohli haykallarning xarakterli xususiyatlaridan yana biri, ularni tasvirlanayotgan narsalarni haqiqiy o'lchovida yoki undan kichik bo'lishligidadir. Dastgohli haykaltaroshlik asarlari yaqindan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib, unda portret asosiy o'rnini egallaydi. Kishilar obrazni kalla qismini o'zi tasvirlanganda uni byust deyiladi. Agarda uni bo'yi-basti bilan tasvirlansa uni figurali portret deb yuritiladi. Shuningdek, yarim figurali portretlar ham bo'ladi.

Monumental haykaltaroshlik iborasi monumental, ya'ni yirik, maxobatli haykal ma'nosini anglatadi. Ular maydon va ko'chalarga keng xalq ommasi uchun mo'ljallab o'rnatiladi. Bunday haykallar tarixiy voqealar yoki alohida mashxur shaxslarni nomlarini abadiylashtirish maqsadida o'rnatiladi. Monumental haykallar uzoqdan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib umumlashtirilgan tarzda atrof-muhit bilan bog'liq holda yaratiladi. Monumental haykaltaroshlikning ko'rinishlaridan biri monumental-dekorativ haykaltaroshlikdir. Ular monumental haykaltaroshlik asarlari kabi keng halq ommasi uchun mo'ljallangan bo'lib ko'proq bezak vazifasini bajaradi.

Monumental-dekorativ haykallar ko'cha va maydonlarni, bino va istirohat bog'larini fontanlarni bezatishda ishlatiladi.

Ular odam, xayvon, baliq, qush tasvirida aks ettiriladi. Bunday haykallar yirik o'lchovda bo'lganligi sababli, ularni uzoqdan ko'rishga mo'ljallab yaratiladi. Bunday haykallarni umumiy o'lchovi va xajmi uning proportsiyalari aniq va ifodali qilib tevarak-atrof, tabiat va binolarga moslab va bog'lab ishlanadi. Monumental-dekorativ haykallar mahobatli bo'lsada ular ham to'liq xajmli va relefli qilib ishlanishi mumkin.

Grafika "grafika"- lotincha so'z bo'lib, "yozaman, rasm ishlayman" degan ma'noni bildiradi va tasviriy san'atning turlaridan biri hisoblanadi. Grafikaning turlaridan biri gravyuradir. Gravyura frantsuzcha so'z bo'lib, "kesish" ma'nosini bildiradi. Bunda rasmlar qattiq materiallarga chizish va kesish orqali bajariladi. Bu rasmlar avvalo metall, yog'och, linoleum, tosh kabi materiallarda ishlanib, keyin undan qog'ozga ko'p tirajda ko'chiriladi. Metallda tayyorlanadigan gravyurani ofort, yog'ochdagisini ksilografiya, lenoliumdagisini linogravyura, tosh orqali tayyorlanadiganini esa litografiya deb yuritiladi. Grafika asarlarining qo'llanish sohalari beqiyos kengdir. Xususan, estamp, kitob illyustratsiyalari, plakat, pochta markalari, gazeta-jurnal bezaklari, karikaturalar, etiketka va upakovkalar, teatr va kino afishalari, yo'l va tovar belgilari, tashkilot va muassasalarning ish blankalari shular jumlasidandir.

Kitob grafikasining vatani Sharq hisoblanib. XU asrlarda bu sohada sharq musavvirlaridan Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzaxxib, Muhammad Murod Samarqandiy, Sulton Muhammad, Qosim Ali, Abdullo kabilar katta shuhrat qozongan bo'lsalar, XX asrda O'zbekistonda I.Ikromov, B.Kedrin, O.Osheyko, Q.Basharov, T.Muhamedov, M.Kriakidilar bu sohada Respublika va undan tashqarida ham mashhur bo'ldilar. Grafikaning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri bu uning katta o'lchovda bo'lmasligi va buyoqlar sonining chegaralanganligi hisoblanadi. Shuning uchun ham grafika asarlarida faqat chiziq yoki to'q dog' ishtirok etadi. Ba'zan grafik tasvirlar rangli bo'ladi.

San'atning bu turida ayrim grafika asarlari katta o'lchovda va ko'p nusxada tayyorlanadilar hamda ular katta tarbiyaviy vazifalarni bajaradilar. Bu plakatlardir. Grafika san'atida estamp katta o'rinni egallaydi. Estamp frantsuzcha so'z bo'lib, shtamplash ma'nosini bildiradi.

Estamp yaratish uchun avvalo tasvir maxsus asboblar bilan qattiq materialga (tosh, yog'och, linoleum) o'yish orqali tushiriladi. So'ngra o'yilgan material ustiga bo'yoq beriladi va undan qog'ozga tasvir olinadi.

Estampga shu narsa xarakterliki, gravyura bosmadan chiqanidan so'ng rassom unga ba'zi bir tuzatishlar kiritadi va asar